

Richard Liška: Evropský pohled na geopolitické uspořádání Nového světa

infokuryr.cz/n/2023/01/07/richard-liska-evropsky-pohled-na-geopoliticke-usporadani-noveho-sveta

kuryr

7. ledna 2023

První desetiletí po druhé světové válce se vyznačovala bipolárním světovým uspořádáním mezi Východem a Západem, což mělo dopad na téměř každý aspekt mezinárodních vztahů. Svět si na to zvykl a respektoval červené linie druhé strany v zájmu vyhnout se nové velké válce, případně vybojované i jadernými zbraněmi. A zejména od konce 60. let se Západ snažil zajistit bezpečnost a stabilitu prostřednictvím dialogu, spolupráce a nastolení udržitelné vojenské rovnováhy prostřednictvím dohod o kontrole zbrojení. Stalo se tak pod dojmem, že konfrontace mezi „systémy“ je nepřekonatelná.

Dramaticky zvýšené úsilí Spojených států a NATO o zbrojení, rostoucí ekonomické slabosti a přetěžování ze strany Sovětského svazu a Varšavské smlouvy a „změkčování“ reformních chybných úsudků, a diplomatické ústupky ze strany sovětského vedení pod vedením Michaila Gorbačova nakonec vedly k překonání blokové konfrontace. Studená válka skončila na začátku 90. let. Západní hodnoty, které již byly dohodnuty v procesu Konference pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (KBSE) a původně odepsaný Varšavskou smlouvou jako čistě rétorické ústupky bez významu, zvítězil.

Nová situace ve státech bývalého Sovětského svazu a Varšavské smlouvy, charakterizovaná především chaotickými poměry a rozpadem, vyžadovala, aby stabilizační opatření byla provedena jemně a citlivě. To zpočátku znamenalo zajištění rizik v důsledku traumatického rozvratu a politického rozpadu ve východní a střední a východní Evropě. To začalo na počátku 90. let 20. století, čehož bylo dosaženo prostřednictvím vyjednávání a provádění stabilizačních dohod o kontrole zbrojení, jako je Smlouva o konvenčních ozbrojených silách v Evropě; smlouva o otevřeném nebi; smlouvy START I a II o omezení strategických nosičů jaderných zbraní; závazky kodifikované v prezidentských jaderných iniciativách omezit taktické jaderné zbraně; a rozšíření opatření na budování důvěry a bezpečnosti (Vídeňské dokumenty).

Kromě toho „Pařížská charta pro novou Evropu“, dohodnutá již v roce 1990 v rámci KBSE, znamenala společný závazek překonat rozdělení Evropy a nový mírový řád založený na západních hodnotách, jako je demokracie, lidská práva a právní stát. Takto vytvořený systém kolektivní bezpečnosti – v němž všechny státy KBSE (později Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě neboli OBSE) měly mezi sebou zajišťovat mír a bezpečnost společně, rovnocenně a inkluzivně – je stále klíčový referenční bod, kdykoli se v oficiálních projevech hovoří o bezpečnostním řádu, který byl zničen ruskou útočnou válkou proti Ukrajině.

KBSE/OBSE jako systém kolektivní bezpečnosti však ani v 90. letech neměla vysoké politické postavení; po přelomu tisíciletí byla stále více marginalizována. Jako navenek zaměřená obranná aliance v podstatě namířená proti Rusku zůstalo NATO dominantní bezpečnostní organizací pro Evropu. Ihned po skončení studené války se bývalé státy Varšavské smlouvy i některé nástupnické státy Sovětského svazu snažily vstoupit do NATO, aby se ochránily před Ruskem. Averse vůči Rusku byla díky historické zkušenosti hluboce zakořeněna.

NATO na tento zájem reagovalo procesem expanze, který byl zpočátku prováděn s velkým ohledem na citlivost Ruska. To se odrazilo ve smlouvě 2+4 a v zakládajícím aktu NATO-Rusko. Kromě explicitního bezpečnostního partnerství s Ruskem to zahrnovalo také konkrétní jednostranné vojenské omezující závazky (např. NATO upustí od rozmisťování ozbrojených sil a jaderných zbraní na území bývalé Německé demokratické republiky a neumisťuje také „významné bojové síly“ jako jaderné zbraně v nových členských státech NATO).

Boris Jelcin měl výhrady k rozšiřování NATO. Antagonismus mezi Východem a Západem však výrazně zesílil, když prezidenti Vladimir Putin a George W. Bush nastoupili do úřadu v letech 2000 a 2001. Bush viděl unipolární moment v mezinárodních vztazích; věřil, že Spojené státy jsou schopné a způsobilé ovládnout mezinárodní vztahy. To šlo ruku v ruce s arogantním přehlížením úvah, na které se Západ často odvolával, zejména během studené války: Namísto spoléhání se na vojenskou rovnováhu nyní Bush prohlásil, že nadřazenost amerických ozbrojených sil by zajistila bezpečnost. Začal také systematicky a bez větších okolků odhazovat závazky, které vnímal jako omezování americké svobody jednání, zejména v oblasti kontroly zbrojení. V roce 2002 USA odstoupilo od Smlouvy o omezení systémů protiraketové obrany (ABM Treaty) uzavřené se Sovětským svazem před více než třiceti lety, která tvořila základ strategické stability mezi oběma velmocemi. Další fáze rozšiřování

NATO byly nyní také realizovány bez jednostranných vojenských omezovacích závazků, které by Rusko tlumily. Spojené státy také usilovaly o to, aby Ukrajina a Gruzie rychle vstoupily do NATO, a to i přes zarputilý ruský odpor. Německo a Francie se proti tomu postavily kvůli přesvědčení, že by takový krok vyprovokoval Rusko a negativně ovlivnil evropskou bezpečnost. Na summitu NATO v roce 2008 dosáhli kompromisní formulace, která zahrnovala obecnou perspektivu členství v NATO pro obě země, ale blokovala začátek přístupového procesu.

Putin zpochybnil novou americkou politikou za Bushe. V konečném důsledku mu šlo o uznání a zachování postavení Ruska jako velmoci na rovnoprávném základě se Spojenými státy, což USA odmítly; považovali Rusko pouze za „regionální velmoc“, jak to říkal i prezident Barack Obama. Putin zaujal jasnou protipozici vůči Spojeným státům a stěžoval si na přehlížení ruských bezpečnostních zájmů na mnichovské bezpečnostní konferenci v roce 2007. Po chaotických Jelcinových letech však považoval Rusko za těžko schopné prosadit své zájmy v krátkodobém horizontu. ať už ekonomicky nebo vojensky. Nakreslil však „červené čáry“ pro expanzi NATO prostřednictvím vojenských intervencí v Gruzii v roce 2008 a na Ukrajině v roce 2014.

Je evidentní, že Putin šel za svými cíli důsledně a houževnatě. Jedním z příkladů je jeho cílené úsilí zabránit obávané ztrátě ruské schopnosti druhého úderu po americkém odstoupení od smlouvy ABM v roce 2002. Na začátku 21. století bylo Rusko stále příliš slabé na to, aby čelilo protiraketové obraně něčím účinným. Přesto Putin od začátku usiloval o to, aby dokázal překonat americkou protiraketovou obranu novými prostředky. Ale trvalo to; až v roce 2018 Putin odhalil nové systémy, které by tohoto cíle dosáhly, včetně hypersonické střely, nové a schopnější těžké mezikontinentální balistické střely a podvodního torpéda s jadernými zbraněmi.

A Putin se pravděpodobně také dlouho soustředil na to, že Západ ustupuje v otázce rozšiřování NATO a na dodatečné záruky a dohody o kontrole zbrojení zohledňující ruské zájmy a požadavky. Svědčí o tom diplomatický proces, který zahájil v roce 2021, a návrhy dohod, které Rusko navrhlo v prosinci 2021 a které stanoví ruské požadavky vůči Spojeným státům a NATO. Zároveň však byl také nakonec připraven použít k dosažení svých cílů vojenskými prostředky, jakmile ruské ozbrojené síly znovu získají sílu. I když se přepočítal a zcela se zmýlil – pokud jde o schopnosti ruských ozbrojených sil, o vůli Ukrajiny se bránit a rozhodnou reakci Západu – stále se zdá, že se neochvějně drží svých cílů ve válce na Ukrajině. Zda se mu to podaří, je otázkou, ale úplně vyloučit to nelze. V každém případě se zdá, že Putin, navzdory obrovským ekonomickým a lidským nákladům, nakonec spoléhá na převahu a nechce se nechat ponížit.

Válka na Ukrajině opět jasně ukázala, že světový řád podléhá dynamickému procesu změn. Bipolární světový řád studené války už dávno skončil. A unipolární moment, o kterém americká administrativa předpokládala, že má a může využít k prosazení své vůle v roce 2000, a alespoň částečně během nevyzpytatelné zahraniční politiky za prezidenta Donalda Trumpa, je také historií; pouze demonstrovala účinky nehorázného přeceňování možností a schopností Ameriky.

Spojené státy se již léta zaměřují na Asii a jejího rychle rostoucího rivala Čínu. A nemělo by být překvapením, že vzhledem k agresivní zahraniční politice Číny a jejímu rozhodnému a rychlému budování armády obsahuje nová strategická koncepce NATO, přijatá 29. června 2022, poprvé jasné pasáže o politice Číny, která je přímo namířena proti zájmům aliance. Dnes, namísto staré bilaterální blokové konfrontace, na kterou si strany zvykly čelíme prohlubující se multipolární rivalitě mezi velmocemi.

Nebo je to nakonec jen nová bipolarita mezi autokraciemi a demokraciemi? Rusko a Čína se každopádně snaží aktivní zahraniční politikou prohlubovat vztahy s autokratickými režimy a také získat či

neutralizovat země třetího světa. Například Čína se nyní rozhodla pro „Iniciativu globální bezpečnosti“ a snaží se posílit svůj globální vliv a poskytnout jakousi protiváhu západním fórům a formátům mimo jiné udržováním a případně rozšiřováním sdružení rozvíjejících se ekonomik, jako je např. BRICS (Brazílie, Rusko, Indie, Čína, Jižní Afrika).

Neexistuje však žádný pevný „blok“ autoritářských států. To platí i pro Rusko a Čínu, přestože se na svém summitu 4. února 2022 zavázaly k partnerství bez omezení a uvedli, že jejich vztah byl lepší než jakákoli aliance z dob studené války. Čína zjevně sleduje sobecké zájmy, což se odráží i v iniciativě Hedvábné stezky vůči středoasijským nástupnickým státům Sovětského svazu. Navíc ruská útočná válka proti Ukrajině nepřišla pro Čínu ve vhodnou dobu, protože by mohla zmařit nebo alespoň zbrzdit ekonomický vzestup Číny a snahu co nejrychleji předběhnout USA jako nejsilnější ekonomiku. Zjevná čínská neochota podpořit ruskou útočnou válku – tj. zdržení se Pekingu při hlasování v Radě bezpečnosti OSN o ruských deklarovaných anexích na jižní a východní Ukrajině 30. září 2022 – probudila naděje.

Přesto by bylo nereálné očekávat, že se Čína obrátí zády k Rusku, které si zachová jako geopolitického partnera v (hrozící) konfrontaci se Spojenými státy o Tchaj-wan. Rusko zůstává v současné situaci závislé na dobré vůli a podpoře Číny; Putin se však bude muset spokojit s postavením Ruska jako juniorského partnera, což se mu pravděpodobně nebude líbit. Bez ohledu na to Čína nebude schopna zastavit Putina v další vojenské eskalaci tváří v tvář ruské vojenské porážce na Ukrajině.

Lze předpokládat, že Čína odmítá ekonomickou „deglobalizaci“, která se objevuje v důsledku války. Zůstává však otázkou, zda s ohledem na vývoj, ke kterému mezitím došlo, a zejména na vysoké napětí ohledně Tchaj-wanu, které má pro prezidenta Si Ťin-pchinga prvořadý politický význam, nenastoupil jiný čínský kalkul.

Ale ve Spojených státech jsou také síly, které spoléhají na rozdělení světa na demokracie a autokracie. Nelze však předpokládat, že čas pracuje pro demokracii. Po neustálém nárůstu počtu demokratických států v posledních desetiletích jejich počet v posledních letech klesá.

Podle indexu bylo v roce 2021 klasifikováno jako „plně demokratických“ pouze 21 států. A tyto znepokojivé autokratické a autokraticko-populistické tendence nenajdeme jen v některých státech EU. Ve Spojených státech se předpokládá, že v roce 2024 znovu převezme moc republikánský prezident „Amerika na prvním místě“, a to vyvolává zvláštní obavy ohledně vývoje mezinárodních vztahů.

Existují dobré důvody, proč by se Západ neměl spoléhat na to, že demokracie uspějí v konfrontaci s autokraciemi. Autokraticky spravované státy nejsou nutně ekonomicky méně úspěšné – jak ukazuje příklad Číny. Jsou integrováni do světové ekonomiky, což přispělo k jejich hospodářskému pokroku a úspěchu. A jsou velmi významnými dodavateli nejen průmyslového zboží, ale i strategicky důležitých surovin. Existuje také řada demokracií, které nelze získat pro kategorický kurz vymezování ostrakizujících autokratických států. To se týká zemí, jako je Indie, která doufá, že získá ekonomické výhody z pokračující spolupráce s Ruskem. Kromě toho by se neměl podceňovat rezervovaný vyčkávací postoj důležitých zemí třetího světa (např. Jižní Afriky). Tyto země (právem či neprávem) se v minulosti nepovažovaly za dostatečně uznávané a respektované vyspělým západním světem; nyní jsou vyzváni, aby se postavily proti Rusku a Číně a sankcionovaly tyto státy, které USA nesnášejí, protože by to pro ně znamenalo značné ekonomické nevýhody.

Proč výše uvedená vysvětlení a obsáhlý historický diskurz? Nyní bychom si měli být všichni vědomi toho, že se musíme přizpůsobit novému světovému řádu nebo nepořádku, velkým novým hrozbám pro mír, bezpečnost a naše hodnoty. Zeitenwende (zlomový bod) vyhlášený spolkovým kancléřem Olafem Scholzem nebyl zcela

nepředvídaným. Ruská válka proti Ukrajině znamená nečekanou a pronikavou změnu. Ale je to také součást historického procesu, který nyní probíhá se zvýšenou dynamikou.

Nyní je důležitější než kdy jindy bránit naši svobodu a hodnoty vytvářením dobře opevněné demokracie a prováděním proaktivních politik v alianci a EU. A navzdory pochopitelnému morálnímu rozhořčení a spravedlivému hněvu na Putinovu válečnou realitu nesmíme ignorovat rizika eskalace a existující politická omezení. Ve vztahu k Rusku jsme v nové, intenzivnější fázi konfrontace, na pokraji studené války 2.0. V mnoha ohledech není tato studená válka srovnatelná se starou studenou válkou po druhé světové válce. Nicméně při utváření nyní kritické přechodné fáze, která by měla opět vyústit ve stabilní, předvídatelný světový řád, bychom měli čerpat a aplikovat ponaučení z předchozí studené války. Nyní není doba arogance, která v některých ohledech formovala Západ na mnoho let po konci rozdělení Evropy a zejména po přelomu tisíciletí.

Složitost současné mezinárodní situace vyžaduje mnohovrstevné zahraničněpolitické reakce. Je třeba se zaměřit na ochranu naší svobody a demokracie a také na předcházení velké válce, která by mohla znamenat existenční nebezpečí pro celé lidstvo. Rizika eskalace je třeba řešit, nejen je odmítat nebo ignorovat – jak se to často bohužel stává v souvislosti s válkou na Ukrajině.

Jako prioritní lze označit tyto úkoly:

1. Udržování adekvátní obrany a politické solidarity k odvrácení agrese a k obraně území všech členských států NATO. To je samotný základ pro uplatňování bezpečnostní politiky. Proto je pro Německo – stejně jako pro všechny ostatní evropské partnery NATO – obzvláště naléhavé, aby odstranilo značné nedostatky ve vybavení a kapacitách Bundeswehru. Dosud přijatá opatření – zejména zvláštní fond ve výši 100 miliard EUR, který byl nedávno přidělen Bundeswehru na odstranění nedostatků ve schopnostech a modernizaci jeho zbraní a vybavení – pravděpodobně nebudou dostatečná. Také otázky, jako je obnovení povinné vojenské služby, by neměly být tabu.
2. V rámci NATO musí být organizována účinná mnohonárodní předsunutá obrana na hranicích s Ruskem (možná podle modelu minulé studené války), aby bylo možné účinně a udržitelně odradit útok nebo „přelití“ na území aliance.
3. S ohledem na budoucí nejistoty ohledně politického směřování Spojených států a z toho vyplývající dopady na transatlantické vztahy, ale také s ohledem na zintenzivnění multipolárního velmocenského soupeření, které bude charakterizovat světový řád, by EU měla výrazně posílit svou schopnost prosadit se na globální scéně a také dosáhnout strategické vojenské autonomie (včetně nezávislého jaderného odstrašujícího prostředku).
4. Konkurence a rivalita mezi velmocemi vyžaduje zručné řízení a zdravý úsudek založený na reálně politických úvahách. Záměrná politika konfrontace mezi autokraciemi a demokraciemi by jen posílila rivalitu. Je proto třeba se mu vyhnout, stejně jako vyloučení nebo ostrakizaci jednotlivých států. Společné zájmy a výzvy, jako je řešení změny klimatu, by měly tvořit klíčovou hlavní zásadu. Bude klíčové bránit a posilovat mezinárodní řád založený na pravidlech, kdykoli to bude možné. To je především v zájmu menších států, které jinak nemohou své zájmy vůči velmocem individuálně prosazovat.

5. Navzdory nepříznivým prognózám by se mělo udělat vše pro co nejrychlejší ukončení války na Ukrajině. Za tímto účelem je třeba hledat rovnováhu zájmů mezi Ruskem a Ukrajinou. Nicméně – a to se ukáže jako obzvláště skličující výzva – je třeba se vyvarovat vytváření falešných precedentů. To druhé znamená, že Rusko nesmí být odměněno za útočnou válku, kterou zahájilo v rozporu s mezinárodním právem. Vzhledem k tomu, že Spojené státy mají nezbytný politický vliv, mělo by se s Ruskem jednat jako rovný s rovným a rozhodně prosazovat diplomatické řešení. Pro takové řešení se obě strany budou muset vzdát očekávání, že vyhrají válku, a budou muset přijmout hořké a někdy i tvář zadržující kompromisy.
6. S ohledem na vyhlídky na do značné míry neregulované nové studené války je nutné rychle obnovit dialog mezi velmocemi a obnovit kontrolu zbrojení. To je nezbytné nejen pro stabilizaci vojenské konfrontace a vyhnutí se chybným kalkulacím. Politická opatření v oblasti kontroly zbrojení by také mohla zabránit novým závodům ve zbrojení a nadměrným výdajům na obranu, čímž by se uvolnily potřebné zdroje pro účinné společné řešení výzev, kterým čelí lidstvo jako celek (zejména změna klimatu, globální zdravotní péče a podpora udržitelného životního prostředí).
7. Snahy o posílení a rozšíření regulačních rámců založených na pravidlech by měly důrazně pokračovat na globální i regionální úrovni. Spolupráce mezi státy P5 (Spojené státy americké, Čína, Rusko, Francie a Velká Británie), které mají právo veta v OSN, musí být rovněž podporována v zájmu omezení jejich rivality. Těchto pět států disponujících jadernými zbraněmi, uznaných podle Smlouvy o nešíření jaderných zbraní (NPT), má společné zájmy v oblasti jejich nešíření. V krátkodobém horizontu bude například důležité zachovat režim NPT navzdory nedostatečnému pokroku v jaderném odzbrojení a oživit jadernou dohodu s Íránem, od níž Spojené státy v roce 2018 jednostranně odstoupily.

8. V zájmu míru a stability vyžadují takzvané „červené linie“ hlavních mocností (ať už byly vyhlášeny či nikoli) zvláštní pozornost. S ohledem na nebezpečí eskalace musí být respektovány střední červené linie, jako tomu bylo v poslední studené válce. Za tímto účelem by se NATO mělo zdržet prosazování procesu rozšiřování a přijímání států Ukrajiny a Kavkazu za členy. A EU by se měla vzdát zbytečně provokativních symbolických politických gest a zdržet se výrazného zaměřování se na vyhlídku Ukrajiny stát se členským státem.
9. Globalizace by neměla být zásadně zpochybňována; to je každopádně stěží možné s ohledem na dosaženou úroveň hospodářské integrace. Pro země jako Německo, které jsou závislé na fungujícím světovém obchodu, by to také vedlo k dosud nepředvídatelným, ale velkým ztrátám prosperity. Kromě toho zůstává pravdou, že obchodní a ekonomická spolupráce podporuje stabilitu a vzájemné porozumění. Bez ohledu na to je důležité omezit jednostranné závislosti v zájmu zamezení možnosti vydírání (je však otázkou, zda se to ve všech případech podaří).
10. S ohledem na nové velmocenské soupeření se také zvýší zájem o souhlas a podporu důležitých zemí třetího světa. Západ musí tyto státy lépe zapojit, zintenzivnit vztahy s nimi a poskytnout ekonomické pobídky a investice.

Výše uvedený seznam může vypadat jako výčet zbožných přání. Svým způsobem je. Uvedené body politické agendy je třeba přeměnit na konkrétní činy. Jejich realizace se může z krátkodobého hlediska zdát nereálná; nicméně seznam poskytuje vodítka pro výzvy zahraniční politiky, které je třeba řešit. Všichni bychom si měli uvědomit výzvy, které představují dnešní radikální změny světového řádu. Rizika, která jsou s nimi spojena, samozřejmě nejsou zcela zvládnutelná. Přesto vyžadují rozhodné jednání poučením se z minulé studené války. Sama smělá a jadrná slova jsou stejně nedostatečná jako

zdůrazňování potřeby společné akce. Utváření stabilního světového řádu vyžaduje politické vedení. A vedení vyžaduje silný a jasný smysl pro reálnou politiku.

Autor: Richard Liška

Zdroj: Upravený překlad původního článku

<https://nationalinterest.org/feature/european-perspective-new-world-disorder-206074>.

PRÁVO RESPEKT ODBORNOST

Sdílet: